

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Netikėtai palietęs ir mano gyvenimą

2012-09-17

ŽURNALAS: KRANTAI

TEMA: Tarpukario Lietuva

AUTORIUS: Jurgis Pekarskis

DATA: 2012-09

Netikėtai palietęs ir mano gyvenimą

Jurgis Pekarskis

Rugsėjo 4-ąją sukanka 110 metų, kai gimė Juozas Keliuotis, redaktorius, žurnalistas, meno kritikas

Ji buvo labai graži prancūzaitė. Jis, vienas anų laikų impulsyvių romantikų, įsimylėjo ją vos išvydęs. Jautėsi beprotiškai apsvaigęs ne tik nuo išgerto vyno. Pirmoji spontaniškai šovusi mintis – žūt būt gauti jai didžiulę puokštę gėlių.

Paryžius, vidurnaktis. Jis niekam nieko nesakęs išėjo į gatvę, susistabdė *taxi* ir ilgai važinėjo po miestą ieškodamas tų vienintelių, nepakartojamų gėlių, kurios būtų tokios gražios kaip jo staiga užsiliepsnojusi meilė. Kai tokių rado, prisiminė, jog nebežino adreso namų, kuriuose jo laukia vakarėlio draugai ir žavioji prancūzaitė.

Jis blaškėsi visą naktį, o paryčiui į Paryžių įžengė vokiečių armija.

Jis niekada jos taip ir nesurado. Visą gyvenimą buvo vienas – laukė jos.

Aplankiau ir aš Paryžių... Po kurio laiko, praėjus metams, iš atminties išplaukė bene ryškiausia mano, tenai nuvykusio, būsena. Kai kelionės bičiulis nutarė pakilti į Eiffelio bokštą, aš nusipirkau prancūziško vyno butelį ir nuėjau į Sorbonos universiteto kiemą.

Kodėl? Sunku paaiškinti, kaip žmogų veikia prisiminimai – tolimi ir tiesiogiai nesusiję su tavimi. Ir tam tikrų pasaulio vietų trauka sunkiai paaiškinama.

Taigi aš gurkšnojau vyną ir niekaip negalėjau atsikratyti paikos minties, kad stoviu kaip tik toje vietoje, kur prieš daugelį metų stovėjo Juozas Keliuotis, Sorbonos universiteto studentas, būsimasis tarpukario Lietuvos žurnalistikos tėvas, „Naujosios Romuvos“ įkūrėjas, didelis estetas, eruditas ir intelektualas, optimistas ir romantikas, kurio taip ir neįstengė sulaužyti sovietų mėsmalė.

Mes kurį laiką bendravome, tas bendravimas man buvo neįkainojamas, bet stovėdamas prie Sorbonos universiteto aš galvojau ne apie Keliuočio gyvenimo ir kūrybos kelią, jo gulagus, o apie man papasakotą meilės istoriją. Šiandien ji gali pasirodyti neįtikėtina, o gal net ir naivi. Keliuotis mėgo fantazuoti.

Ar tos meilės herojus buvo pats Juozas Keliuotis, dabar nedrįsčiau teigti, nors tada, leisdamas vakarus jo kukliame bute Vilniuje, virš kavinės „Kregždutė“, dėl to neabejojau.

Amžiną jam atilsį Valdas Kukulius yra sakęs apie vieną savo žurnalistikos studijų dėstytoją, jog jam buvo ne taip svarbu, ką jis dėstė, kaip tai, kad tas žmogus penketą metų buvo šalia. Tiesiog buvo.

Ko gero, tą patį galiu pasakyti ir aš. Tik man tas žmogus buvo kitas – Juozas Keliuotis.

Šventai tikiu, jog daug ką, o galbūt ir viską, gyvenime lemia atsitiktinumai, skirti mums nepavaldžių jėgų.

Lygiai taip atsitiktinai, būdamas tik antro kurso studentas, įsidarbinau tuometinės „Tiesos“, kompartijos ruporo, redakcijoje. Ne, ne korespondentu, o kurjeriu, tai yra pasiuntinuku. Darbas nesunkus (jeigu viršininkas ne koks nors despotas, o tiesiog žmogus su visomis žmogui būdingomis silpnybėmis): nešioji popierius iš redakcijos į spaustuovę ir atgal, ir tiek. Na, dar nueini į gastronomą, kasdien, tuo pačiu laiku, per pietus. Monotonija.

Tačiau vieną dieną jis man liepė sėsti į redakcijos „Volgą“ ir, nuvažiavus į Antakalnį „pas tokį prieškarinio senuką“, paimti jo atrinktus rankraščius ir atvežt į redakciją. Tam senukui – jubiliejus, reikia paminėti. Užduotis paprasta kaip dvi kapeikos.

Vairuotojas nuveža mane nurodytu adresu, aš stoviu laiptinėje prie nurodyto buto durų ir spaudžiu skambutį. Pro akutę matau, kaip viduje ima mirksėti elektros lemputė, o skambučio nesigirdi. Pagaliau duris atidaro gražiai žilas senučiukas, aš pasakau, kas esu ir kokių reikalų, jis plačiai išskečia rankas ir kviečia vidun.

Pirmi žingsniai nesėkmingi – suklupeš vos nepargriūnu po senučiuko kojomis. Šis šypsosi ir sako: niekis, čia po linoleumu tokia duobutė, niekas man nenori jos užtaisyti (o ta „duobutė“, pasirodo, besanti didžiulė įgriuva). Ir paaiškina, kodėl lemputė prie durų mirksi: mat jis gerokai neprigirdintis.

Taigi, pereinu prie reikalo, sakau: atvažiavau redakcijos vadovybės palieptas paimti jūsų rankraščių; duokite greičiau, nes apačioje laukia nervingas vairuotojas, todėl aš labai skubu.

O tas senukas, žiūriu, nė kiek neskuba ir toliau pasakoja „duobutės“ koridoriuje istoriją. Imu nekantrauti. Jis tai pastebi ir netikėtai atvirai man prisipažįsta: taigi kad aš nesu paruošęs jokių rankraščių, daugelis jų išvogta, kiti Lietuvių kalbos ir literatūros institute, nežinau, ką ir duoti.

Mane apima lengva baimė – grįšiu tuščiomis, viršininkas tikrai nepagirs, o ir gastronome šiandien dar nebuvau.

Bet po ilgokos pauzės tas žilagalvis, matyt, supratęs mano jaudulį, sako: štai virtuvėlėje visokių mano popierių mėtos, gal ką nors rasite. Ir nueina ieškoti kavos.

Puolu į virtuvę – ten kalnai įvairiausių popierių, netvarkingai išmėtytų rankraščių. Čiumpu pirmus pasitaikiusius ir padrikai imu skaitinėti. Niekas neužkliūva. Literatūrinių ambicijų turinčiam studentui net pasirodo, jog tai grafomanija, ir tiek. Galiausiai tarp rankraščių randu popieriaus lapelį su ranka rašytu eilėraščiu. Du ketureiliai. Skaitau – naivoka, bet labai jau graudūs tie posmai, dvelkiantys kažkokia nostalgija.

Keliuotis įeina į virtuvėlę su kava ir klausia: ar radote ką nors? Sakau, radau, ir parodau tą eilėrašį (gaila, kad neišsaugojau, nepamenu, ir ar jis buvo išspausdintas „Tiesoje“, – regis, ne).

Akimirką jis tarsi sustingsta, bet tik akimirka, o po jos ūmai veidas jo nušvinta, ir jis klausia: iš kur jūs žinote, kad tas eilėraštis man pačiam yra labai brangus?

Aš tik gūžteliu pečiais – na iš kur man žinoti?

Geriamė tirpią, bet labai aromatingą kavą, ir aš matau, jog tas senučiukas vis „tempia gumą“, pasakodamas man visokias istorijas, – neskuba manęs paleisti. Po valandėlės, man išeinant, staiga, lyg tarp kitko, pasiūlo: gal jūs norėtumėte būti mano asmeniniu sekretoriumi? Sutvarkytumėte mano rankraščius, nes aš jau nebepajėgiu; kadangi esate studentas, galėtumėte kada panorėjęs čia ir pernaktuoti; esu labai vienišas, draugų beveik neturiu, kone visi mane šnipinėja ir laukia mano mirties.

Nieko nepažadėjau, bet jau išėjęs intuityviai suvokiau, jog čia dar ne kartą sugrįšiu; pajutau niekuo nepaaiškinamą begalinę trauką šiam žmogui, apie kurį tuomet nieko nežinojau.

Dabar nežinau, ar tai galima pavadinti draugyste – dažną jauno ir seno žmogaus buvimą kartu.

Jau po kelių dienų aš jam paskambinau ir prisistačiau. Prisiminė. Greitai ateikite, tepasakė.

Ir štai aš jau jo bute, jaudinuosi. O jis man: niekada daugiau skambindamas neprisistatykite savo vardu – mane seka saugumas.

Ir mes sugalvojome man slapyvardį, primityvų: *aš*. Pasijuokėme ir sėdome prie stalo, stovėjusio kambario viduryje, apkrauto kavos dėžutėmis, žurnalais. Mano žvilgsnis užkliuvo už daugybės knygų lentynose ir paveikslų, gausios fonotekos ir... neįtikėtino materialaus skurdo. Viskas, pradedant baldais ir baigiant sienomis, nutriušę. Dulkės, voratinkliai... Ir kažkoks sunkiai nusakomas salstelėjęs liūdesys tvyro šiuose namuose. Negi tik tiek nusipelnė prieškarinio šviesuolis?

Pamažu, diena po dienos, prieš mane vėrėsi šio žmogaus gyvenimas, jo asmenybės ir jo epochos drama. Tada pirmą kartą išgirdau ir iš jo lūpų pažinau tokius žmones kaip Juozapas Albinas Herbačiauskas, Jonas Aistis, Liudas Truikys; pažinau Salomėją Nėrį ir Antaną Venclovą... Net Justą Paleckį...

Negalėčiau pasakyti, kad jis buvo liūdnojo veido riteris, anaipol: jo humoras liejosi per kraštus. (Su daugeliu dabartinių inteligentų, ar bent vadinančių taip save, net lyginti būtų nepadoru.)

Pamenu, sėdime „Kregždutės“ lauko terasoje, geriame kavą, o jis ir sako: žiūrėk, kaip vaikšto tarybinės merginos. Žiūriu, bet nieko lyg ir nematau – eina tos merginos normaliai, sakytum, ir puošnios, pasitempusios. Ne, prieštarauja Keliuotis, jos neina, jos žygiuoja kaip sovietiniai kareiviai, girdi, kaip kaukši jų batai? O ten, žiūrėk, prie to stalelio aiškiai sėdi KGB šnipas. Aš juos iškart atpažįstu, visa savo esybe užuodžiu... Jis nuolat taikliai ir šmaikščiai pašiepdavo tarybinio gyvenimo būdą ir tarsi nebijojo, kad jį gali išgirsti.

Bet vis primindavo, kad niekada netarčiau garsiai savo vardo. Turiu likti anonimu, aš gi sekretorius. Paradoksas, bet apie mane jis beveik nieko nežinojo, gal tiesiog jautė, kad aš – ne šnipas?

Daug vėliau, jau Nepriklausomybės metais skaitydamas Keliuočio „Autobiografiją“, supratau, kad jo iš pirmo žvilgsnio perdėtas įtarumas dėl totalinio sekimo nebuvo iš piršto laužtas. Jį sekė visą gyvenimą – nuo tada, kai paskutinį kartą grįžo iš lagerio. Sekė ir visai bandė sunaikinti. Jo bute buvo prikaišiota visokių „blakių“ (pačiam teko ardyti, jo prašymu, seną telefono aparatą, – jį, beje, sugadinau).

Dabar galvoju: kaip šis itin jautrus žmogus visa tai atlaikė daugelį metų? Ir nejučiom randu atsakymą. Tai humoro jausmas, subtilus ir įtaigus, toks būdingas daugeliui prieškarinio inteligentų, padėjo nepalūžti pačiomis sunkiausiomis gyvenimo valandomis.

Gerai prisimenu jo papasakotą istoriją apie pirmąją kelionę gulagan.

Mus susodino į vieną vagoną kartu su kriminaliniais nusikaltėliais. Stengėmės nesutikti jų žvilgsnių, tačiau jie vėrė mus kiaurai. Staiga vienas kriminalinių, matyt, vadeiva, atsistoja ir garsiai pareiškia: viską, ką turite su savimi, tučtuojau sunešat į vieną vietą. Kas bandys ką nors nuslėpti, tam pasigailėjimo nebus.

Visi pradėjo nusirenginėti, kraustyti savo daiktus ir vienon krūvon dėti. Aš vis dėlto nutariau surizikuoti ir neatiduoti vieno man labai brangaus daikto – dovanoto laikrodžio. Paslėpiau jį apatiniuose baltiniuose. Pasielgiau neprotingai, nes zekas, suprantama, iškrėtė kaip reikiant mane ir laikrodį rado. Sakyk, klausia jis, kuri akis tau brangiausia? Galvoju ir šiaip, ir taip... Abi brangios.

Mane kažkuo apsvaigino, degančią cigaretę gesino į akį... Žymė liko visam gyvenimui.

Kad tai tiesa, o ne išgalvota istorija, bylojo po akimi susiformavusi nudegiminė atauga.

Numetė mus pusnuogius paryčiui per didžiulį šaltį prie lagerio vartų, nes kalėjimo viršininkas dar pusegirtis miegojo ir todėl nesiteikė priimti. Tad glaudėmės viens prie kito ir todėl mirtinai nesusalome. Nušalau ausis, gal todėl apkurtau...

Juozas Keliuotis mokėjo pasakoti taip, kad nepajusdavai, kaip prabėga diena. Nustojau lankyti paskaitas universitete (tai, be abejo, vėliau man skaudžiai atsiliepė), nesibaigiančių istorijų tarsi hipnozės paveiktas, jau nuo pat ryto skambindavau, o jis

manęs laukdavo. Beveik kaskart prašydavo: nupirk man saldinių „Veliuona“. Buvo tada tokie – vienas kainavo 14 kapeikų. Nupirkdavau maišelį, ir taip visą dieną mes prasėdėdavome jo kambarėlyje, paskendę cigarečių dūmuose, be saiko gerdami jam iš užsienio draugų siunčiamą kavą, klausydami muzikos. Rūkė labai daug, o dūmus pūsdavo į viršų; dabar, pastebėjau, niekas taip nerūko.

Mane, jauną studenčioką, žavėjo jo didžiulė biblioteka, kurioje daugiausia buvo prancūzų literatūros, gausybė retų muzikos įrašų, retų paveikslų. Jis viskuo dalydavosi, nes tai buvo ne materialūs, o dvasiniai dalykai. Tada pirmą kartą gyvenime sklaidžiau „Naujosios Romuvos“, „Granito“ numerius. Viską išvogė, liko labai nedaug, – dejuodavo Keliuotis. Perskaičiau jo prieškarinį romaną „Svajonės ir siaubas“, jis nepadarė didelio įspūdžio. Keliuotis išgyveno dėl neišsipildžiusių beletristo ambicijų, pats sakydavo, jog stipriausias jaučiasi vertindamas meną ir juo grožėdamasis, o ne kurdamas jį.

Labiausiai nerimavo, kad kažkada tuometiniam „Pergalės“ žurnalui (dabar – „Metai“) įteikti rankraščiai nebuvo nei išspausdinti, nei gražinti. Gal tu galėtum kaip nors juos išgauti, jie su manimi nesileidžia į kalbas... – prašydavo jis, tikriausiai nuoširdžiai manydamas, kad būsimasis tarybinis žurnalistas turi tokių galimybių...

Tuos visus metus, iki jo mirties 1983-ųjų kovo 25-ąją, gyvenau jo virtuvėlėje. Mažytėje, bet jaukioje savo chaotiška, kaip ir šeimnininko, dvasia. Turiu pripažinti, jog sekretoriaus pareigų beveik nevykdžiau – rankraščių netvarkiau. Tam turiu ir pasiteisinimą – buvo per mažai laiko, nes mes ištiesai kalbėdavomės. Tiksliau – jis pasakodavo, o aš valandų valandas, tarsi prikaustytas, klausydavaus. Dabar žinau – tai davė daugiau nei penkeri metai Vinco Kapsuko universitete.

Jo 80-metis buvo švenčiamas tris dienas. Pirmoji diena buvo skirta dailininkams, antroji – muzikams, trečioji – literatams. Mano užduotis buvo merkti gėles į vonią – jų buvo tiek daug, kad ir vonioje sunkiai tilpo. Prisimenu nenutrūkstamu srautu plūstančius lankytojus, kurie vienu metu netilpdavo mažame butelyje, ir nuoširdų džiaugsmą jubilato akyse. Ar visais tais žmonėmis, jautusiais charizmatišką Keliuočio aurą, jis taip pat nuoširdžiai tikėjo – ne man spręsti.

„Dabar, nors kas mėnuo mane aplanko apie trisdešimt ar penkiasdešimt žmonių, aš vis tiek jaučiuosi begaliniai vienišas ir visiems svetimas, apsuptas priešiškos ir siaubingos tikrovės, iš kurios visų kampų manęs tyko įvairiausi pavojai...“ – rašė jis savo „Autobiografijoje“.

Palikau Juozo Keliuočio namus likus gal mėnesiui iki jo mirties. Atsirado žmonių, manančių apie tariamai įtartinas mano intencijas. Kad ir kaip galvotum, gyvenime neretai nugali racionalus siekis, o ne žmonių tarpusavio santykių idealizmas ar estetinė jų pajauta.

O išsinešiau tik vieną vienintelę šio šviesaus žmogaus nuotrauką, kurioje jis įsiamžinęs su profesoriais Dunduliais. Išsinešiau tarsi koks slaptas vagis, ir man ji ligi šiol primena žmogų, palikusį gilų įspaudą gyvenime.

Jurgis Pekarskis

